

Скуріхін С.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Однією із значних категорій юриспруденції, є правова культура, але і сьогодні серед вчених немає чіткого і однозначного уявлення про зміст цього явища. Існує безліч підходів до розуміння правової культури, десятки визначень деякі з яких суперечать один одному.

Правова культура – невід’ємна частина культури, вона базується на її основах, є віддзеркаленням рівня її розвитку. Наука, що інтегрує знання про культуру, є культурологія. Саме тому велике методологічне значення набуває використання у пізнанні правової культури культурологічного підходу. Зазначений підхід передбачає вивчення права як невід’ємної частини соціального регулювання разом з мораллю, релігією, традиціями, що дозволяє більш чітко з’ясувати особливості соціокультурного середовища, зрозуміти мотиви поведінки суб’єктів права. Усвідомлення і урахування культурологічних особливостей суспільства дозволить краще зрозуміти проблеми правотворчої, правозастосовної і правореалізаційної діяльності.

Культурологічний підхід в юриспруденції може використовуватись для вирішення цілої низки проблем: з’ясування сутності категорії «правова культура»; вивчення питань наслідування в праві, правових традицій, правової спадщини; аналіз процесу переносу правових цінностей з одного соціокультурного середовища в інше, тобто вивчення питань правової акультурації та рецепції права; дослідження проблем співвідношення міжнародного та національного права; вивчення субкультур сучасного суспільства, і в першу чергу правової культури злочинних угруповань, підхід до злочину, як до феномену культури, прояву деформованої правосвідомості, аномалії у правовій сфері [1, с. 47–50]. Але безумовно головна увага культурології приділяється аналізу категорії культура.

В юриспруденції сьогодні домінує схильність розглядати правову культуру винятково як позитивне явище в рамках первісно заданих аксіологічних (ціннісних) схем. Так, у юридичній енциклопедії правова культура визначається як «система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права» [2, с. 37]. На думку В.П. Сальнікова, «правова культура суспільства охоплює всі цінності, які створено людьми у галузі права. Вона втілює досягнення правової думки, юридичної техніки і правової практики. Елементами правової культури суспільства є компоненти правової дійсності із специфічним призначенням – проявлятися як еталони діяльності людини» [3, с. 18]. Як своєрідну систему цінностей у сфері функціонування права правову культуру розглядає В.С. Нерсисянц [4, с. 407].

Безумовно, цінності визначають сенс і основний вектор розвитку людської культури і людського життя. Проте існує небезпека, пов'язана з тим, що Ф. Ніцше називав «переоцінкою цінностей». Давно відомо: те, що є значущим для одного, може не являти собою цінності для всіх. Абсолютні цінності свободи, істини, добра, краси, що визнаються людьми, правильніше сприймати як відносні, обґрунтовані лише стосовно цієї культури і суспільства. Часто, співставляючи різні правові системи, представники однієї правової сім'ї не помічають, або прямо заперечують правові цінності, що існують в інших сім'ях. Тому, «підхід до розуміння правової культури лише через призму аксіологічної спрямованості складових її елементів не дозволяє створити міцного теоретичного фундаменту правової культурології хоча б тому, що властивості, завдяки яким виокремлюється клас об'єктів вивчення, мають суб'єктивний характер, оскільки безпосередньо пов'язані із ціннісними установками пізнаючих суб'єктів» [3, с. 16].

В юриспруденції під цінностями зазвичай розуміють все те, що викликає до себе позитивне ставлення, розглядається як благо, добро, користь, належне. Вони є цілями, до яких люди прагнуть, і пов'язані із задоволенням потреб людей. Такі явища, як злочинність, соціальна нерівність, декларативні (недіючі) закони, бюрократизм у правовій сфері, правовий нігілізм і багато чого іншого,

виносяться за рамки ціннісного змісту. Проте подібні явища супроводжують людське буття, і якщо ігнорувати їх існування, то неможливо зрозуміти культуру тієї або іншої країни, якої-небудь епохи. Таким чином, у цьому трактуванні аксіологічний підхід до культури звужує, обмежує її внутрішній сенс.

У найзагальнішому вигляді культуру можна визначити як світ штучного. Проте «це не просто сума речей або ідей, яку необхідно емпірично виокремити й описати, а вся створювана людством предметна дійсність, що втілює в собі наші власні сили і стосунки. Це весь світ, в якому ми виявляємо, знаходимо самих себе, який містить в собі умови й необхідні передумови нашого достовірно людського існування» [5, с. 52]. Необхідно зазначити, що при використанні культурологічного підходу під час дослідження культури певного народу і певного періоду, з'ясовується, що далеко не всі явища підносять людину, сприяють її духовному вдосконаленню (наприклад, переслідування інакомислячих, релігійні розбрати, злочинність, війни). Тому, будь-яка культура містить у собі, окрім позитивних, ще й негативні, небажані прояви активності людини [6, с. 121]. Така позиція є досить поширеною в культурології і має безліч послідовників.

Проектуючи це розуміння культури на правову культуру, на її юридичний вимір, слід включати до її складу негативну правову культуру. Необхідно сказати, що негативні прояви правової культури вже представлені в деяких сучасних загальнотеоретичних юридичних дослідженнях. Так, на думку Л. І. Спиридонова, «інституціоналізуються, а отже, й нормуються найрізноманітніші види людської діяльності, перетворюючись на частину культури незалежно від того, позитивну чи негативну роль вони відіграють у суспільстві» [7, с. 121]. Про існування негативної правової культури говориться у підручнику з теорії держави і права за редакцією М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Ебзеева [8, с. 406], про негативні прояви правої культури говорили й учасники наукової конференції «Правова культура в Росії на рубежі століть» С. А. Комаров, В. М. Баранов, Л. В. Лобанова [9].

Для виявлення негативних складових правової культури велике значення має вихід на такі аномалії у правовій сфері, як правовий нігілізм і правовий ідеалізм. У теорії права до співвідношення цих явищ із правовою культурою не існує однозначного підходу. М. Я. Соколов протиставляє правовий нігілізм і правовий ідеалізм правовій культурі [10, с. 319], Г. Г. Костакі вважає їх антиподами правової культури [11, с. 7], В. А. Мішенін розглядає правовий нігілізм і правовий ідеалізм як крайні прояви правової культури, проте, робить висновок про відсутність у цьому випадку правової культури [12, с. 26–27].

Здається, як би не ставитися до цих явищ, не можна стверджувати, що культура, у тому числі правова, є відсутньою. Адже культура – це те, що, кінець-кінцем робить людину людиною, відокремлюючи її від світу тварин. Ні індивід, ні суспільство не можуть бути позбавленими правової культури цілковито. У цьому випадку слід говорити про недостатню, низьку, неповноцінну, деформовану, негативну правову культуру, але ніяк не про її відсутність. Можна погодитися з думкою І. Д. Невважая, який розглядає правовий нігілізм і правовий ідеалізм як невід’ємні складові правової культури [13, с. 24], підтверджуючи тим самим ідею про негативні її прояви.

Використання культурологічного підходу в юриспруденції дозволяє під іншим ракурсом розглядати правову культуру. Широке розуміння правової культури дозволяє перевести її дослідження на якісно новий рівень, зокрема з’ясувати причини виникнення і характер негативного сприйняття правових явищ у суспільстві, усвідомити зв’язок правопорушень із глибинними особливостями сприйняття правової дійсності тощо. Цей підхід стає особливо актуальним при дослідженні правової культури окремих соціальних спільностей, що мають власну систему цінностей, правових традицій, особливості правосвідомості і правового менталітету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Библик О.Н. Культурологический подход к исследованию права и государства / О.Н. Библик // Журнал российского права. – 2009. – № 5. – С. 43–52.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5. : П–С. – 2003. – 736 с.
3. Сальников В. П. Правовая культура : теоретико-методологический аспект : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / Виктор Петрович Сальников. – Ленинград, 1990. – 35 с.
4. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / [Н.В. Варламова, В.В. Лазарев, В.В. Лапаева и др.] ; под общ. ред. В.С. Нерсисянца. – М. : Норма, 2006. – 832 с.
5. Межуев В.М. Культура как философская проблема / В.М. Межуев // Вопросы философии. – 1982. – № 10. – С. 42–52.
6. Кармин А.С. Культурология / А.С. Кармин, Е.С. Новикова. – СПб. : Питер, 2004. – 464 с.
7. Спиридонов Л.И. Теория государства и права : учебник / Л.И. Спиридонов. – М. : Проспект, 1996. – 304 с.
8. Теория государства и права : учебник для вузов / [под ред. М.М. Рассолова, В.О. Лучина, Б.С. Эбзеева]. – М. : ЮНИТИ ДАНА; Закон и право, 2000. – 604 с.
9. Обзор всероссийской научной конференции «Правовая культура в России на рубеже столетий», г. Волгоград, 16–17.02.2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawportal.ru/doc/document.asp?docID=1146552>
10. Соколов Н.Я. О понятии правовой культуры / Н.Я. Соколов // LEX RUSSICA (Научные труды МГЮА). – 2004. – № 2. – С. 381–394.
11. Костаки Г. Правовая культура общества и ее основные элементы / Г.Костаки, С.Злобин // Закон и жизнь. – 2003. – № 12. – С. 4–10.
12. Мишенин В.А. Значение правового воспитания для формирования правовой культуры / В.А. Мишенин // Закон и армия. – 2004. – № 8. – С. 25–27.

Невважай И.Д. Типы правовой культуры и формы правосознания / И.Д. Невважай // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 23–31.

Сумарокова Л.Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД И СОВРЕМЕННЫЙ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПЛЮРАЛИЗМ

К постановке проблемы. Концепция городского права, предложенная О.С. Мельничук, весьма интересна в том плане, что предполагает, в частности, наличие некоторого баланса между процессами глобализации и децентрализации, баланса между разными методами их исследования. Но каковы способы достижения этого баланса? Рассмотрение правовой урбанистики и как реализации междисциплинарного подхода, и как целостной методологической концепции (научно-исследовательской программы) [1, с. 13-17] неизбежно предполагает уточнение соотношения между разными направлениями и методами исследования. Во всяком случае, требуется экспликация способов взаимодействия установок на плюрализм и на целостность. Введение самого термина «городская правовая система» в качестве ключевого и признание общей теории систем инструментом исследования, как представляется, обязывают автора пояснить, как это согласуется, например, с принятием тезиса: «междисциплинарность сегодня становится главной формой становления нового знания» [1, с.13].

Точка зрения, которая предлагается в данном сообщении, состоит в том, что объединение идей плюрализма, междисциплинарности и системности в рамках одной концепции вполне возможно, но при соблюдении некоторых методологических условий. Одно из них состоит в обязательной соотнесенности установок на плюрализм, междисциплинарность и целостность (= системность), с определенными этапами научного исследования. Другое